

Proza care filosofează

OVIDIU PECICAN

Ideea de a teoretiza și chiar de a filosofa în proză rămâne o aspirație a romancierilor măcar din motivul că romanul a fost descris ca un gen sincretic, mixt, amestecat care ar suporta – de ce nu?! – chiar și filozofie în „burtă” lui. Există destule exemple posibile de discurs cu valențe filosofice în roman (s-a tot vorbit în acest sens mai ales despre existențialiștii Camus și Sartre), după cum și unele lucrări filosofice – să zicem, dintre cele elaborate de Søren Kierkegaard – includ forme romanesti între strategiile la care apelează pentru a-și promova discursul.

Un exemplu ce merită atenția unei analize este cel, notoriu, al unui mare romancier austriac modern, Robert Musil. În cap. 28 al *Omului fără însuși* – intitulat „Un capitol care poate fi omis de oricine nu este din caleafară de pătruns de importanta gândirii ca preocupare” –, Musil constată că „... nimic nu e mai greu de reprezentat în literatură decât un om care gîndeste” (p. 139). Propunînd în interiorul unui roman, altfel spus, al unei istorii de viață, o asemenea temă abstractă și oarecum inadecvată (conform mai vechilor uzanze), scriitorul austriac o rezolvă, totuși, cu mijloacele prozatorului. Prin gândire el înțelege însă, în mod evident, gîndirea noului – cea care îl provoacă și pe tînărul Noica, în aceeași perioadă dintre războaie, atunci cînd scria o *Schită despre cum e cu puțință ceva nou* (1940) –, nu mecanica reproducivă a gîndului.

„Ideile neașteptate nu se produc prin nimic altceva decît prin faptul că sînt așteptate. Ele sînt, într-o măsură deloc neglijabilă, un succes datorat caracterului, înclinațiilor permanente, ambiției dăimuitoare, preocupărilor și lucrului neîncetat. Cit de anostă trebuie să fie o aseme-

nea persistentă!” (p. 139) Fragmentul acesta, de o aparentă constatativă, ascunde, de fapt, mai multe capcane. Întîi, el proclamă ca pe o evidentă ceea ce nu este necesarmente astfel, anume ideea că neașteptatul, ineditul, vine pe un fond de așteptare, într-un orizont pregătitor. Apoi, prozatorul înserează, cu același aer convins, explicația faptului, atribuind-o mai multor factori ce tin de personalitatea și modul de acțiune al omului care aduce noul: caracterul, înclinațiile constante, ambiția de durată, preocupările și travaliul neobosit. Statutul de prozator nu îl obligă – ca pe gînditor – să își precizeze suplimentar conceptele, așa încît cititorului nu îi mai rămîne decît să creadă că înțelege exact despre ce este vorba, chiar dacă nu este neapărat așa. Ce va fi fiind, în acest context, caracterul, dacă nu permanenta unor înclinații, persistenta ambiției și a preocupărilor, manifestate în efortul laborios continuu?!

În orice caz, pentru Musil noutatea nu are nimic mistic, venit dintr-o transcendență sau din „dincoace”, precum la Freud, atent la dezvoltările inconștientului. El este un raționalist și continuă o linie de gîndire lansată cu forță în prim-plan de către sec. al XVIII-lea filosofic.

Dar scriitorul abordează mai departe chestiunea și altfel: „Dintr-un alt punct de vedere, soluția unei probleme intelectuale se produce într-un fel nu tocmai deosebit de ceea ce se întîmplă cînd un cîine tine un băț în bot și vrea să treacă printr-o ușă îngustă; își întoarce capul la stînga și la dreapta pînă cînd bățul trece prin deschizătură și tot așa facem și noi, cu deosebire doar că nu încercăm chiar la întîmplare, ci știm deja din experiență cam cum trebuie procedat”. Comparatia cu cîinele – uzitată și în știință, întrucît experimentele pe cîini au marcat știința finalului de secol al XIX-lea, de la Claude Bernard la Pavlov – pare să plaseze susținerea într-o zonă se seriozitate științistă, dar elementaritatea reacției cîtelului în fața îngustimii ușii aduce o tentă de sarcasm, poate involuntară, în joc. Ceea ce înfățișează aici, cu mijloacele artei sale sobre, romancierul este, pur și simplu, experimentul, metoda

experimentală. Ea postulează, cum se știe, ca un efect obținut într-un anumit fel, în anumite condiții, trebuie așteptat de fiecare dată cînd procedura și condițiile prescrise sînt îndeplinite. Și totuși, ceea ce spune Musil că se obține nu este confirmarea științifică a unui fenomen sau legi deja constatate, ci... noul. Stupoarea de a constata că, de fapt, prozatorul contrazice protocolul științific nu este mică. Imprevizibilul se obține prin tatonări și repetiție, ca și predictibilul. Este un alt mod de a relua ceea ce s'apuse mai înainte, anume că anumite habititudini, abordări recurente și persistente, și pînă la urmă, mereu reactualizate asigură calea către nou.

Rămîne frapant modul cum, în numai cîteva propoziții, Robert Musil oferă opinii demne de atenție în zona incandescentă a interesului față de mecanismele gîndirii novatoare. Pentru el, aventura personajelor romanului total pe care încearcă să îl scrie nu este incompatibilă cu reflecția în nume propriu a naratorului omnișcient, ceea ce arată încrederea totală pe care prozatorul o avea în virtutea exploratoare ale artei. Între narațiunea romanului și discursul filosofic, Musil nu vede nicio incompatibilitate majoră, ci dimpotrivă, le pune să se oglindească unul în celălalt. Filosofia se poate ascunde în proză la fel de bine ca și poezia...

